

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته‌ی جزا و جرم‌شناسی

جعل رایانه‌ای در حقوق ایران

به کوشش:

حسن قاید

استاد راهنما:

دکتر فضل‌الله فروغی

بهمن ماه 1390

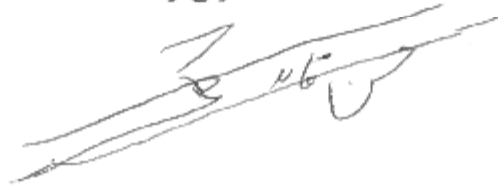
به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب حسن قاید دانشجوی رشته‌ی حقوق گرایش جزا و جرم‌شناسی دانشکده‌ی حقوق اظہار می‌کنم کہ این پایان‌نامہ حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفادہ کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آنرا نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌کنم کہ تحقیق و موضوع پایان‌نامہ‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آنرا منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: حسن قاید

تاریخ و امضاء:

به نام خدا

جعل رایانه‌ای در حقوق ایران

به کوشش

حسن قاید

پایان نامه

ارائه به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی
از فعالیتهای لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی

حقوق جزا و جرم‌شناسی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر فضل‌الله فروغی، استادیار بخش حقوق جزا و جرم‌شناسی (استاد راهنما)

دکتر محمدهادی صادقی، دانشیار بخش حقوق جزا و جرم‌شناسی (استاد مشاور)

دکتر شهرام ابراهیمی، استادیار بخش حقوق جزا و جرم‌شناسی (استاد مشاور)

بهمن ماه ۱۳۹۰

شهرام ابراهیمی

تقدیم

به مادرم و روح پاک و ملکوتی پدرم
همچنین همسرم که همیشه همراه و پشتیبان من بود
و دخترم آیلا

سپاسگزاری

سر بر آستان جلال پروردگار بی‌همتا می‌سایم که دگر بار توفیق اندوختن دانشی هر چند اندک را روزیم فرمود. اینک که در پرتو لطف بیکرانش، در پایان راه این پایان‌نامه و ابتدای مسیر دانش‌اندوزی قرار گرفته‌ام، بر خود لازم می‌دانم از تمام عزیزانی که بنده‌ی حقیر را یاری نموده‌اند تشکر و قدردانی نمایم.

مراتب قدردانی و سپاس خود را خدمت استاد عزیز و ارجمندم، جناب آقای دکتر فضل‌الله فروغی تقدیم می‌نمایم که با قبول زحمات فراوان، راهنمایی‌های ارزنده ایشان در طی کلیه مراحل تحقیق و تدوین این پایان‌نامه بسیار الهام‌بخش و راهگشا بوده است.

همچنین از اساتید بزرگوار جناب آقایان دکتر محمد هادی صادقی و دکتر شهرام ابراهیمی به عنوان اساتید مشاور که با قبول زحمات فراوان، دریای علم و تجربه‌ی خویش را در اختیار من قرار دادند، کمال سپاسگزاری را دارم.

چکیده

جعل رایانه‌ای در حقوق ایران

به کوشش

حسن قاید

امروزه در نظام قانونگذاری کیفری ایران با دو نوع بزه جعل روبه‌رو هستیم؛ یکی جعل سنتی (کلاسیک) و دیگری جعل رایانه‌ای می‌باشد. جعل رایانه‌ای همانند سایر جرایم رایانه‌ای زاییده انقلاب فن‌آوری اطلاعات و در واقع به منصفه ظهور رسیدن رایانه و فضای سایبر می‌باشد. اگر چه در جعل سنتی ممکن است با استفاده از رایانه موجبات تحقق این بزه فراهم گردد ولی مراد از استفاده از رایانه در بزه جعل رایانه‌ای در واقع جعل داده‌های رایانه‌ای و ورود در فضای مجازی می‌باشد. علیهذا در ظاهر امر ممکن است تصور گردد که بین جعل رایانه‌ای و جعل سنتی تفاوتی وجود ندارد و در ماهیت آنها تفاوتی وجود ندارد و هر دو یک هدف را تأمین می‌نماید ولی تفاوت عمده‌ای که بین این دو بزه علی‌الخصوص در بحث عنصر مادی آنها وجود داشته و همچنین ویژگیهایی که خاص جرایم رایانه‌ای و من جمله جعل رایانه‌ای می‌باشد، ضرورت جرم‌انگاری بزه جعل رایانه‌ای را در نظام تقنینی ایران ایجاب نموده است. علیهذا به لحاظ نوظهور بودن بزه جعل رایانه‌ای در نظام حقوقی ایران لازم است که این جرم همانند سایر جرایم دیگر مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد و با ورود در این مقوله و آوردن عناصر متشکله این بزه در این کار تحقیقی پی به اهمیت این جرم‌انگاری در نظام حقوقی ایران خواهیم برد.

واژگان کلیدی: جرائم رایانه‌ای، جعل رایانه‌ای، جعل سنتی، فضای سایبر، رایانه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه
۲	الف- طرح بحث و اهمیت موضوع .....
۳	ب- سئوالات تحقیق .....
۳	ج- فرضیات تحقیق .....
۴	د- هدف تحقیق .....
۴	ه- سابقه علمی .....
۱۰	و- روش و محتوای تحقیق .....
۱۲	مبحث اول: تعاریف و مفاهیم .....
۱۳	گفتار اول: جعل و تزویر سنتی (کلاسیک) .....
۱۴	گفتار دوم: رایانه، اینترنت، فضای سایبر .....
۱۴	۱- رایانه .....
۱۵	۲- اینترنت .....
۱۶	۳- فضای سایبر .....
۱۷	گفتار سوم: جرم کامپیوتری (جرم رایانه‌ای) .....
۱۸	۱- سازمان همکاری و توسعه اقتصادی .....
۱۸	۲- کمیته اروپایی مسائل جنایی در شورای اروپا .....
۲۰	گفتار چهارم: جعل رایانه‌ای .....
۲۲	مبحث دوم: سیر تحول تاریخی جعل رایانه‌ای .....
۲۴	گفتار اول: پیشینه تاریخی جعل رایانه‌ای در نظام حقوق بین‌الملل یا در اسناد بین‌الملل .....

۱- سازمان همکاری و توسعه (OECD)	۲۴
۲- سازمان ملل متحد	۲۵
۳- شورای اروپا	۲۶
۴- کنوانسیون جرایم سایبر	۲۸
۵- انجمن بین‌المللی حقوق جزا	۲۸
۶- سازمان پلیس بین‌المللی (اینترپول)	۲۹
گفتار دوم: پیشینه تاریخی جعل رایانه‌ای در حقوق جزای ایران	۳۰
مبحث سوم: مبانی جرم‌انگاری جعل رایانه‌ای	۳۴
مبحث چهارم: تمایز جعل رایانه‌ای با عناوین مشابه	۳۶

فصل دوم: شرح و تحلیل عناصر متشکله بزه جعل رایانه‌ای

مبحث اول: رکن قانونی جرم جعل رایانه‌ای	۴۳
مبحث دوم: رکن مادی جرم جعل رایانه‌ای	۴۶
گفتار اول: نحوه و شرایط رفتار مرتکب	۴۷
الف- رفتار مرتکب در ماده ۶ قانون جرائم رایانه‌ای	۴۷
۱- ایجاد کردن داده‌ها	۴۸
۲- تغییر دادن داده‌ها یا علائم موجود در کارتهای حافظه یا قابل پردازش در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا تراشه‌ها	۴۸
۳- وارد کردن داده‌ها	۴۹
ب- رفتار مرتکب در ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح	۵۰
۱- تغییر دادن اطلاعات	۵۰
۲- حذف کردن اطلاعات	۵۰
۳- الحاق	۵۰
۴- تقدیم یا تأخر تاریخ نسبت به تاریخ حقیقی	۵۰

ج- رفتار مرتکب در ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی	۵۲
۱- ورود یا تغییر، محو و توقف داده پیام	۵۲
۲- مداخله در پردازش داده پیام و سیستم رایانه‌ای	۵۳
۳- استفاده از وسایل کاربردی سیستم رمزنگاری تولید امضاء- مثل کلید اختصاصی بدون مجوز امضاء کننده	۵۳
۴- تولید امضاء فاقد سابقه ثبت در فهرست دفاتر اسناد الکترونیکی	۵۴
۵- عدم انطباق وسایل کاربردی سیستم‌های رمزنگاری تولید امضاء به نام دارنده در فهرست مزبور	۵۵
۶- اخذ گواهی صحت و اصالت امضای الکترونیکی به طرق مجعول	۵۵
د- رفتار مرتکب در ماده ۷ کنوانسیون جرایم سایبر	۵۷
۱- وارد کردن داده‌های رایانه‌ای	۵۸
۲- حذف کردن داده‌های رایانه‌ای	۵۸
۳- تغییر دادن داده‌های رایانه‌ای	۵۸
۴- متوقف کردن داده‌های رایانه‌ای	۵۸
ه- شرایط رفتار مجرمانه جعل رایانه‌ای	۵۹
۱- قابلیت اضرار	۵۹
۲- برخلاف واقعیت بودن	۶۰
گفتار دوم: موضوع جرم	۶۱
الف- موضوع جرم در ماده ۶ قانون جرائم رایانه‌ای	۶۲
۱- داده‌های قابل استناد	۶۲
۲- داده‌ها و علائم موجود در کارتهای حافظه	۶۴
۳- داده‌ها و علائم قابل پردازش در سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی و تراشه‌ها	۶۶
ب- موضوع جرم در ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح	۶۸

ج- موضوع جرم در ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی	۷۰
د- موضوع جرم در ماده ۷ کنوانسیون جرایم سایبر	۷۳
گفتار سوم: وسیله ارتکاب جرم	۷۴
گفتار چهارم: نتیجه حاصل از جرم	۷۵
گفتار پنجم: مرتکب جرم و خصوصیت مرتکب	۷۷
مبحث سوم: رکن معنوی جرم جعل رایانه‌ای	۷۹

فصل سوم: مسئولیت کیفری ، مجازات و آیین دادرسی در قبال بزه جعل رایانه‌ای

مبحث اول: مسئولیت کیفری در جعل رایانه‌ای	۸۴
گفتار اول: بررسی توصیفی مسئولیت کیفری در فضای سایبر و جعل رایانه‌ای	۸۵
گفتار دوم: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در جعل رایانه‌ای	۸۸
مبحث دوم: مجازات در جعل رایانه‌ای	۹۱
گفتار اول: بررسی توصیفی مجازات‌های موجود در قوانین مربوط به بزه جعل رایانه‌ای	۹۲
گفتار دوم: بررسی انتقادی مجازات‌های موجود در قوانین مربوط به بزه جعل رایانه‌ای	۹۷
الف- بررسی انتقادی مجازات جعل رایانه‌ای در قانون جرایم رایانه‌ای	۹۸
ب- بررسی انتقادی مجازات جعل رایانه‌ای در قانون تجارت الکترونیکی	۱۰۰
ج- بررسی انتقادی مجازات جعل رایانه‌ای در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح	۱۰۱
مبحث سوم: آیین دادرسی در جعل رایانه‌ای	۱۰۲
گفتار اول: فرآیند دادرسی در بزه جعل رایانه‌ای	۱۰۲
۱- تعقیب و رسیدگی در جعل رایانه‌ای	۱۰۳
۲- کشف جرم در دادرسی کیفری جعل رایانه‌ای	۱۰۵
۳- تفتیش و ضبط داده‌ها در بزه جعل رایانه‌ای	۱۰۸
گفتار دوم: بررسی صلاحیت کیفری در جعل رایانه‌ای	۱۱۰
الف- صلاحیت کیفری جعل رایانه‌ای در فضای بین‌المللی	۱۱۰

۱۱۱.....	۱- محل ارتکاب جرم
۱۱۳.....	۲- تابعیت
۱۱۴.....	۳- حمایت از امنیت و منافع ملی
۱۱۵.....	۴- اجماع جهانی
۱۱۷.....	ب- صلاحیت کیفری جعل رایانه‌ای در محاکم کیفری داخلی
۱۱۷.....	۱- صلاحیت محلی
۱۱۷.....	۲- صلاحیت ذاتی
۱۱۹.....	گفتار سوم: ادله الکترونیکی در بزه جعل رایانه‌ای
۱۲۴.....	نتیجه‌گیری
۱۲۹.....	فهرست منابع

فصل اول

مقدمه

الف - طرح بحث و اهمیت موضوع

اصولاً هر پدیده اجتماعی به دلیل فرایند تأثیر و تأثر در جامعه تابع یک سری قوانین و مقررات حقوقی است. رایانه به عنوان یکی از اجزای لاینفک اجتماعی در عصر حاضر از این اصل پیروی می‌کند. لذا به لحاظ این امر که تعیین عناوین مجرمانه در حیطه مسئولین قانونگذاری می‌باشد، تخطی کاربران آن در رعایت قوانین منجر به ظهور جرم می‌گردد، چرا که رایانه از یکسو می‌تواند ابزار وقوع جرم واقع شود و از سوی دیگر نقش محیط اعمال جرم را ایفاء می‌کند. به دلیل گستردگی حضور رایانه در بسیاری از ابعاد زندگی فردی و اجتماعی، جرائم آن نیز در حوزه‌های مختلف حقوقی مطرح می‌گردد. از جمله: حقوق تجارت، حقوق مالکیت، حقوق بین‌الملل، حقوق فن‌آوری و تکنولوژی ارتباطات.

تفاوت‌های اساسی بین جرائم رایانه‌ای رایج در کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه یافته ناشی از روش استفاده از این ابزار است. در کشورهای توسعه یافته، رایانه از یک وسیله برای سرعت در انجام کار یا فراتر نهاده و تبدیل به یک دریچه شده است. دریچه‌ای برای ورود به فضای بی‌انتهای که علاوه بر امور تخصصی، حتی بسیاری از کارهای شخصی مهم در آن فضا صورت می‌گیرد، بنابراین بعد محیطی رایانه در بروز جرائم در این کشورها بیشتر است، کافی است به آمار جرائم اینترنتی مراجعه کنید تا متوجه شوید که بیشترین درصد این جرائم در کشورهای توسعه یافته رخ می‌دهد.

در مقابل در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، بعد ابزاری رایانه در بروز جرائم نمود بیشتری پیدا می‌کند، مثلاً تکثیر سی‌دی‌های غیرمجاز و یا شکستن قفل نرم‌افزارها و تکثیر آنها بدون کسب اجازه اولیه از پدیدآورندگان آن نرم‌افزار. از جمله جرائم مهمی که در پی توسعه و پیشرفت روزافزون روابط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و ... به وجود آمد و روزه‌روز پیچیدگی، ظرافت و اهمیت آن بیشتر می‌شود. جعل و در پی آن استفاده از اسناد و نوشتجات مجعول و مزور می‌باشد که از جرائم مهم و محل امنیت و آسایش عمومی به شمار می‌رود. با فراگیر شدن

استفاده از رایانه و نرم‌افزارهای رایانه‌ای در عرصه مختلف زندگی، حافظه رایانه‌ها و نرم‌افزارها جایگزین سند و نوشته سنتی می‌شود و در سطح گسترده‌ای برای بیان و اعلام اراده از رایانه استفاده خواهد شد.

بدنبال تصویب قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۸۲/۱۰/۹ و قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۸۲/۱۰/۱۷ و قانون جرائم رایانه‌ای در تاریخ ۸۸/۳/۲۰ و جرم‌انگاری جعل رایانه‌ای در قوانین مزبور به موجب ماده ۱۳۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح و ماده ۶۸ قانون تجارت الکترونیکی و ماده ۶ قانون جرائم رایانه‌ای به نظر می‌رسد عنوان جزایی نوظهوری پا به عرصه نظام حقوقی ایران گذاشته است که نیازمند تحلیل و بررسی می‌باشد.

ب- سئوالات تحقیق

پایان‌نامه مزبور درصدد پاسخ به چندین سؤال مهم خواهد بود که عبارتند از:

- ۱- با توجه به ورود عنوان جزایی جعل رایانه‌ای در نظام حقوقی ایران، عناصر متشکله این بزه چه می‌باشد؟ و چه تفاوت‌هایی با عناوین مشابه من جمله جعل سنتی دارد؟
- ۲- آیا مواد قانونی در نظر گرفته راجع به جعل رایانه‌ای در این قانون تمام مشکلات و خلاءهای قانونی مربوط به جرم جعل و ملحقیات آن در فضای سایبری را پوشش می‌دهد یا خیر؟ و به تعبیری آیا قانون مزبور در این راستا جامع و مانع می‌باشد یا خیر؟
- ۳- با توجه به تصویب قانون جرایم رایانه‌ای و جرم‌انگاری جعل رایانه‌ای، آیا خلاء قانونی در این زمینه وجود داشته که منتهی به تصویب این قانون شده است؟ به عبارت دیگر آیا با قوانین موجود در زمینه جعل سنتی، ضرورتی به تصویب این قانون در مورد جعل رایانه‌ای بوده است یا خیر؟

ج- فرضیات تحقیق

- ۱- با عنایت به ضرورت تفسیر مضیق قوانین جزایی و تفسیر به نفع متهم در قوانین غیر مفید به حال متهم و از طرفی از جهت فنی بودن انجام عملیات مجرمانه من جمله جعل و مشکلات خاصی که در نتیجه سوءاستفاده از رایانه ممکن است برای جامعه و افراد به وجود آید

در برخورد با بزه جعل رایانه‌ای نمی‌توانستیم از قوانین موجود راجع به جعل سنتی بهره بجوئیم و لذا مهمترین عامل جهت جرم‌انگاری جعل رایانه‌ای و تصویب قانون مربوطه همین امر می‌باشد.

۲- قانون مصوب برای جعل رایانه‌ای در واقع جوابگوی خلاءهای قانونی راجع به این بزه نمی‌باشد چه آنکه مواد مربوط به جعل رایانه‌ای به صورت کلی بیان شده است و آنگونه که در جعل سنتی وجود دارد هیچگونه تفکیکی بین جعل رایانه‌ای رسمی و عادی و یا جعل مادی و مفادی وجود ندارد و این مهمترین ایراد به قانون جرائم رایانه‌ای می‌باشد.

۳- با فراگیر شدن استفاده از رایانه و نرم‌افزارهای رایانه‌ای در عرصه‌های مختلف زندگی، حافظه رایانه‌ها و نرم‌افزارها جایگزین سند و نوشته سنتی که موضوع جرم جعل می‌باشد گردیده است و در سطح گسترده‌ای برای بیان و اعلام اراده از رایانه استفاده خواهد شد علی‌هذا اگرچه جعل رایانه‌ای بر خلاف جعل سنتی در فضای مجازی محقق می‌شود لذا از حیث عناصر متشکله بزه من جمله عنصر مادی تفاوت‌هایی با جعل سنتی دارد که نیازمند بررسی می‌باشد.

د - هدف تحقیق

به دنبال نوظهور بودن عنوان جزایی جعل رایانه‌ای و ورود به نظام حقوقی ما، ضرورت پرداختن به این جرم و بررسی عناصر متشکله آن ایجاب می‌گردد، از طرف دیگر تحلیل ایرادات مربوط به قانونگذار در وضع قانون مربوط به این عنوان جزایی، نظام تقنینی ما را در جهت رفع ایرادات و تکمیل این قانون رهنمون می‌سازد.

ه - سابقه علمی

زمانی که نخستین گزارش‌ها راجع به «جرم رایانه‌ای» در چند دهه گذشته انتشار یافتند نمایانگر شکل نوین و ویژه‌ای از بزهکاری بود. با این حال به مرور زمان آشکار شده که این شکل به ظاهر نوین و ویژه از بزهکاری در واقع از طیف گسترده‌ای از جرایم تشکیل یافته که به مدد سیستم‌ها و داده‌های رایانه‌ای یا علیه آنها ارتکاب می‌یابند. رایانه‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای به طور روزافزونی به منزله ابزارهای کمک به ارتکاب بسیاری از جرایم سنتی به کار می‌روند. در عین

حال این تغییرات و اشکال مجرمانه نوین حاصل از آن، نظامهای حقوقی را مجبور کرده است تا سازگاریهای متعددی را اعمال کنند. با توجه به ماهیت جهانی اینترنت، این فرایند قانونی به طور جدی ساز و کارهای بین‌المللی و قوانین داخلی بسیاری از کشورها را تحت تأثیر قرار داده است. بنابراین تاریخچه جرم جعل رایانه‌ای را می‌توان فرایند پیوسته و رو به پیشرفتی از اشکال نوین جرایم دانست که با پیشرفتهای فنی نوین سازگاری می‌یابند و قوانین جدید ملی و ساز و کارهای بین‌المللی نیز همگام با این اشکال نوین جرم پیش می‌روند. قانون جرایم رایانه‌ای که در جلسه علنی پنجم خرداد ماه ۱۳۸۸ در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ بیستم خرداد ۱۳۸۸ در شورای نگهبان تأیید شد و به خصوص مواد ۶ و ۷ که به جعل رایانه‌ای پرداخت جلوه برجسته این حمایت کیفری به شمار می‌رود. لذا با توجه به نوظهور بودن این عنوان جزایی در نظام حقوقی، نویسندگان حقوقی کمتر به آن پرداخته‌اند، منتهی بلحاظ ارتباطی که جعل رایانه‌ای با جعل سنتی دارد در جریان ورود به این موضوع می‌توان از کتابها و پایان‌نامه‌های و مقالاتی که راجع به جعل سنتی به رشته تحریر در آمده‌اند استفاده نمود و از طرفی طی چند سال اخیر بلحاظ اهمیت ارتکاب جرائم در فضای سایبری و جرایم رایانه‌ای به صورت کلی، آثار ارزشمندی در این خصوص منتشر گردیده است که قابل توجه می‌باشند.

۱- کتاب حقوق کیفری اختصاصی جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی از دکتر

حسین میر محمد صادقی که در فصل دوم آن به موضوع جعل و استفاده از سند مجعول پرداخته شده است که اگر چه موارد موضوع بحث در این فصل راجع به جعل سنتی و مواد مربوط در قانون مجازات اسلامی می‌باشد منتهی از حیث تطبیق با جعل رایانه‌ای قابل بهره‌برداری می‌باشد.

۲- جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی از دکتر ضیاءالدین پیمانی.

۳- جرائم مالی علیه آسایش عمومی از دکتر محمد صالح ولیدی.

که در هر دو کتاب در خصوص جعل به صورت کلی بحث گردیده است و در ورود به این وصف جزایی در فضای سایبری اشاره‌ای ننموده‌اند منتهی در پرداختن به موضوع جعل رایانه‌ای قابل استفاده می‌باشد.

۴- **جرائم کامپیوتری و اینترنتی جلوه‌ای نوین از بزهکاری** تألیف آقای برومند باستانی که در آن ضمن بررسی تعاریف و گونه‌های جرایم کامپیوتری و ویژگیهای این جرائم به گستره جرائم کامپیوتری و اینترنتی و انواع شناسایی شده این جرائم اشاره کرده است که جعل کامپیوتری نیز یکی از این جرائم می‌باشد که مختصری در خصوص تعاریف و عناصر متشکله این جرم در آن بحث گردیده است و در پایان مباحثی راجع به مشکلات تقنینی، مبارزه و پیشگیری این جرائم بحث گردیده است.

۵- **جزوه درسی جرائم رایانه‌ای و اینترنتی** از دکتر عبدالصمد خرم‌آبادی.

که ضمن بررسی کلیاتی راجع به حقوق فناوری اطلاعات در خصوص چگونگی پیدایش فضای مجازی بحث نموده است و در خصوص تأثیر فناوری اطلاعات بر شاخه‌های مختلف حقوق کیفری بحث نموده است و سپس از اقدامات سازمان‌های بین‌المللی در ارتباط جرائم رایانه‌ای بحث نموده است و در قسمتی از آن به بررسی جرم جعل رایانه‌ای از دیدگاه بین‌المللی و حقوق ایران بحث نموده است که تأمل در مباحث جعل رایانه‌ای از دیدگاه اسناد بین‌المللی و جعل رایانه‌ای در قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح و جعل کامپیوتری در بستر مبادلات الکترونیکی و جعل رایانه‌ای در پیش‌نویس قانون جرائم رایانه‌ای محل توجه و بررسی می‌باشد.

۶- **قواعد حقوق تجارت الکترونیک - معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضاییه** که به مباحثی از جمله تاریخچه - شناخت و ماهیت تجارت الکترونیکی و قراردادهای الکترونیکی و امضاء پرداخت و نیز دادرسی الکترونیکی می‌پردازد که برای استفاده در پایان‌نامه مطالب ارزشمندی مطرح نموده‌اند.

۷- **بررسی فقهی، حقوقی جرایم رایانه‌ای** - از بابک پور قهرمانی و حسنعلی‌بای که در کتاب فوق به تعاریف، ویژگیها و طبقه‌بندی جرایم رایانه‌ای پرداخته شده است و هر یک از جرایم به تفصیل و کلیه عناصر جرم مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است که قسمتی از کتاب مذکور به جعل رایانه‌ای اختصاص داده شده که تعریف و عناصر جرم مذکور نیز هر یک مورد تحلیل قرار گرفته شده است.

۸- **کنوانسیون جرایم سایبر (پروتکل الحاقی آن)** از امیر حسین جلالی فراهانی که کتاب فوق ترجمه تقریباً دقیقی از کنوانسیون جرایم سایبر و پروتکل الحاقی آن تصویب شده

در هشتم نوامبر ۲۰۰۱ می‌باشد که در خصوص تجارب سایبر کشورها در عرصه بین‌المللی در خصوص جرائم از جمله جعل رایانه‌ای مطالب سودمندی را داراست.

۹- **جرایم تجارت الکترونیکی** از آقای جواد جاویدنیا که کتاب فوق نیز در تبیین کلمات و مفاهیم مربوط به رایانه مطالب سودمندی دارد. در کتاب فوق مبحث اول از فصل دوم نیز به جعل رایانه‌ای پرداخته شده است که پس از تعریف ماهوی و عناصر مجرمانه جرم مذکور، مصادیق رفتار مجرمانه، مرتکب در جرم مذکور نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

۱۰- **جعل و تزویر** از آقای مهدی سالاری که ضمن بررسی و تحلیل عناصر متشکله جعل سنتی ضمیمه‌ای در خصوص جعل رایانه‌ای بدان اختصاص داده شده است که به تفاوت جعل رایانه‌ای و سنتی و قانون مجازات جرایم رایانه‌ای به طور مختصر اشاره‌ای شده که البته بیشتر به معرفی قانون مرتبط پرداخته شده و تحلیل چندانی صورت نگرفته است.

۱۱- **جعل سند و استفاده از سند مجعول در قانون مجازات اسلامی** مصوب ۷۵ پایان‌نامه کارشناسی ارشد - دانشگاه تهران - دانشکده مجتمع آموزشی عالی قم - مربوط به آقای علی طاهری و به راهنمایی دکتر ضیاءالدین پیمانی.

که با توجه به موضوع آن و بررسی مواد قانونی راجع به جعل در قانون مجازات اسلامی در خصوص جعل رایانه‌ای و ورود به این موضوع مسکوت مانده است منتهی به لحاظ ارتباط جعل مندرج در قانون مجازات اسلامی و جعل رایانه‌ای و ارتباط موضوع در این خصوص قابل توجه می‌باشد.

۱۲- **جرائم فناوری اطلاعات - رساله دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی** مربوط به آقای عبدالصمد خرم‌آبادی.

که ضمن بررسی چالش‌های ناشی از فناوری اطلاعات و تأثیر آنها بر حقوق کیفری به بررسی عوامل مؤثر در ایجاد چالش پرداخته است و به مباحثی از جمله: چگونگی پیدایش جامعه اطلاعاتی و افزایش و اهمیت و ارزش اطلاعات در جامعه اطلاعاتی و قابلیت آسیب‌پذیری شدید جامعه اطلاعاتی و واکنش‌های تقنینی و اجرایی جمهوری اسلامی ایران در قبال جرائم فناوری اطلاعات و واژه‌شناسی و تعریف جرم فناوری اطلاعات و طبقه‌بندی جرائم رایانه‌ای و از جمله جعل رایانه‌ای پرداخته که در استفاده از آن اهمیت بالایی دارد.

۱۳- **پایان نامه پیشگیری غیرکیفری از جرائم در فضای سایبر** از آقای محمد رحیمی سکه روانه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز شهریور ۸۹ پایان نامه فوق از لحاظ ماهیتی ابتدا جرم رایانه‌ای را تبیین نموده است و سپس تعاریفی که در شورای اروپا، سازمان ملل، انجمن بین‌المللی حقوق جزا و حقوقدانان از جرایم رایانه‌ای ارائه داده‌اند را ذکر نموده است و سپس به بررسی جرایم رایانه‌ای از جمله جعل رایانه‌ای پرداخته است البته در این خصوص لازم به ذکر است که با توجه به موضوع خاص پایان نامه فوق به جرایم خاص از جمله جعل رایانه‌ای بطور بسیار جزئی پرداخته است.

۱۴- **جرائم رایانه‌ای در حقوق جزایی ایران و بین‌الملل** پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی از خانم مرصده شریفی.

۱۵- **جرم کامپیوتری جلوه‌ای نوین از بزهکاری پایان نامه کارشناسی ارشد**، دانشگاه تهران از خانم آدینه عقبری.

۱۶- **جرائم کامپیوتری** - پایان نامه کارشناسی ارشد - دانشگاه شهید بهشتی از خانم بتول پاکزاد.

که در هر سه پایان به صورت کلی در خصوص جرایم رایانه‌ای بحث گردیده است و به صورت خاص به جعل رایانه‌ای نپرداخته منتهی حائز مطالب سودمندی در انجام تحقیق مورد نظر می‌باشند.

۱۷- **جرائم رایانه‌ای و اینترنتی - نشریه پیام آموزش - شماره یک**

که بر اساس تأکید ریاست قوه قضاییه مبنی بر لزوم برخورد با جرایم رایانه‌ای، معاونت آموزش قوه قضاییه اولین دوره آموزشی خود را در جهت آشنایی قضات با جرائم مزبور برگزار نموده و در واقع در راستای آشنایی با اهداف و ابعاد این دوره با سرپرست معاونت آموزش قوه قضاییه مصاحبه‌ای انجام شده است که پاسخ ایشان با توجه به ورود این موضوع در قوه قضاییه قابل توجه می‌باشد و در رابطه با مباحثی از جمله ارتباط این جرائم با قوه قضاییه - مطالب و سرفصلهای این دوره آموزشی و منابع درسی این دوره بحث می‌نماید.

۱۸- **نقد و بررسی جرائم مندرج در قانون تجارت الکترونیکی** - جواد جاویدنیا - مجله حقوقی دادگستری شماره ۵۹ - قانون تجارت الکترونیکی نخستین قانون در زمینه جرم‌های